

Prof. dr hab. Iwona Hofman
Zakład Dziennikarstwa
Wydział Politologii UMCS

Recenzja pracy doktorskiej mgr Kingi Przybysz pt. „Świeckie czy wyznaniowe? Wizja państwa polskiego w prasie katolickiej w latach 2005-2015” (ss. 211)

Praca mgr K. Przybysz została napisana pod kierunkiem prof. dra hab. Ryszarda Kowalczyka, specjalisty w zakresie historii i rodzajów prasy. Praca ma charakter interdyscyplinarny, co Autorka świadomie podkreśla we Wstępie, lokalizując swoje badania w płaszczyźnie politologicznej i medioznawczej. Konstrukcja pracy potwierdza jej charakter, czego najbardziej widocznym dowodem jest wyodrębnienie w strukturze dwóch rozdziałów stricte badawczych. Rozdział trzeci „Metodologia badań własnych” i czwarty „Wyniki badań” znakomicie wpisują się w tradycję humanistyczną badań mediów. Mgr K. Przybysz podjęła interesujący problem badawczy, będący jak dotąd w niewielkim stopniu eksplorowany całościowo. Za oryginalnością pracy przemawia próba skonstruowania medialnego obrazu państwa polskiego w prasie katolickiej. Uważam, że tytuł pracy powinien być ograniczony do drugiego członu, tj. z pominięciem publicystycznej frazy „Świeckie czy wyznaniowe?”. Natomiast w książce, która z pewnością ukaże się po zakończeniu procedury, fraza ta, jako sygnalizująca wymiar naukowy pracy, zachęci wielu czytelników. Temat pracy bowiem intuicyjnie odpowiada obserwacjom mediów w Polsce w kontekście dyskursu kontruującego dwie możliwe wizje państwa.

Hipotezy, cele badawcze i cezury

Autorka postawiła trzy hipotezy badawcze, hierarchizując je jako jedną ogólną i dwie szczegółowe. Hipoteza ogólna zakłada, iż „dyskurs prasy katolickiej zmierzał do poszerzenia bądź utrzymania wpływów Kościoła katolickiego w odniesieniu do trzech konfliktogennych obszarów”. Mgr K. Przybysz określa te obszary jako: finansowanie Kościoła, edukacja, zagadnienia bioetyczne a następnie wyodrębnia najczęściej pojawiające się wątki tematyczne. Są wśród nich m.in. podatkowa polityka państwa wobec Kościoła, odszkodowania i reparacje, edukacja seksualna w szkole, dualne ścieżki kształcenia (religia, etyka), aborcja, zapłodnienie in vitro, eutanazja. Zwykle wyliczenie tych wątków uświadamia z jak ważnym i gorącym w sensie medioznawczym problemem mamy do czynienia. Istotne są podnoszone przez Autorkę uwarunkowania moralne i społeczne w podejmowaniu tych tematów. Hipotezy szczegółowe dotyczą spójności relacji w analizowanych tytułach, a więc zgodności treści z linią programową lub profilem tygodników oraz warstwy językowej. W drugiej hipotezie Autorka

przyjęła istnienie retoryki konfrontacyjnej na łamach wybranych tygodników. Oceniam, że hipotezy zostały sformułowane prawidłowo i świadomie w kontekście celu badawczego pracy, omówionego na stronach 8-10 Wstępu.

Mgr K. Przybysz poddała analizie cztery największe tygodniki katolickie, tj. „Gościa Niedzielnego”, „Tygodnik Powszechny”, „Niedzielę”, „Przewodnik Katolicki” w latach 2005-2015. Wybór tygodników został przekonująco uzasadniony w podrozdziale 2.4 „Media katolickie w Polsce. Charakterystyka badanej prasy” rozdziału drugiego. Szczególnie istotnym argumentem, decydującym o wyborze tych tygodników, jest spodziewany efekt badawczy w postaci zróżnicowanego obrazu powinności państwa wobec Kościoła w tygodnikach *a priori* adresowanych do innych odbiorców i kręgów społecznych. Cezura badawcza obejmuje dekadę od kwietnia 2005 roku, tj. śmierci Jana Pawła II do maja 2015 roku, tj. wyboru Andrzeja Dudy na Prezydenta RP. O ile data początkowa nie wzbudza wątpliwości; istotnie zmienia się krajobraz mediów kościelnych a raczej ich funkcjonowanie po odejściu Jana Pawła II (radikalizacja dyskursu), o tyle data zamknięcia analizy może być usprawiedliwiona jedynie zaangażowaniem Kościoła w kampanię wyborczą. Sądzę, że kolejnym zadaniem badawczym postawionym przed Autorką będzie analiza problemu w kadencji rządów Prawa i Sprawiedliwości od 2015 roku. Autorka uzasadnia cezurę badań m.in. na stronie 102, a dodatkowo objaśnia wcześniej, czym kierowała się w wyborze materiału źródłowego.

Struktura i zawartość pracy

Praca składa się z czterech rozdziałów, wstępu, podsumowania i wniosków, spisu tabel i wykresów oraz bibliografii. Sugeruję, aby zgodnie z tradycją zamiast podsumowania i wniosków Doktorantka użyła tytułu „Zakończenie”. Struktura pracy dobrze uwypukla jej empiryczny charakter; aż dwa rozdziały mgr K. Przybysz poświęciła omówieniu metodologii i wyników badań własnych. Praca wyraźnie dzieli się na część teoretyczną i empiryczną, co zresztą sygnalizują tytuły rozdziałów. Rozdział pierwszy pt. „Ramy teoretyczne pracy” zawiera przegląd literatury z zakresu demokracji i istoty państwa. Autorka przedstawia zarys problemów „III RP jako państwo demokratyczne”, „Państwo świeckie a państwo wyznaniowe”, „Polska: spór o świeckość państwa”, „Państwo i demokracja w myśli katolickiej”. Doktorantka ma świadomość przeglądowego charakteru tego rozdziału i zaznacza, także w tytule podrozdziałów, że omawia wybrane zagadnienia. W kontekście tytułu pracy intrygujący jest podrozdział 1.3, w którym Autorka przedstawia fakty budzące największe kontrowersje a nawet urastające do rangi symbolu walki o model państwa. Na stronach 27-36 referuje dyskurs publiczny dotyczący lekcji religii i etyki w szkole, umieszczania krzyża w miejscu publicznym, polityki podatkowej wobec Kościoła, wsparcia budowy kościołów. W konkluzji stwierdza, że „trudno byłoby jednoznacznie zakwalifikować Polskę do grona państw wzorowo świeckich, z drugiej jednak strony nieuprawnione byłoby

też zakwalifikowanie jej do kręgu państw wyznaniowych” (s. 39). Ramy teoretyczne pracy wyznaczono poprawnie, a Autorka wykazała się wiedzą w zakresie definiowania państwa i jego funkcji. Z uznaniem podkreślić należy oszczędną i wyważoną narrację trudnego problemu atrybutów świeckości lub wyznaniowości państwa.

Rozdział drugi pt. „Kościół katolicki w Polsce” mieści się w części teoretycznej i dotyczy uwarunkowań prawnych i historycznych funkcjonowania Kościoła katolickiego w Polsce po 1989 roku. W kontekście tematu badawczego ważne są liczne podkreślenia zmieniającej się roli Kościoła, aż do przesadnego udziału Kościoła jako instytucji w polityce. Mgr K. Przybysz wskazała następujące okoliczności historyczne, które wpłynęły na zaangażowanie w dyskurs polityczny Kościoła: deficyt miejsca Kościoła po transformacji ustrojowej, śmierć Jana Pawła II, powstanie koncernu medialnego ojca Tadeusza Rydzyka, kościelna lustracja, katastrofa smoleńska w 2010 roku, wewnętrzne napięcia obnażające m.in. problemy korupcji, pedofilii w Kościele (s. 47-53). Autorka sprawnie omówiła akty prawne regulujące stosunki między III RP a Kościołem katolickim, w tym konkordat i jego konsekwencje (s. 55-60). W rozdziale tym znajdują się także omówienia problemów wytypowanych przez mgr K. Przybysz do analizy. Są to: finansowanie Kościoła katolickiego, edukacja, bioetyka. W rozdziałach empirycznych Doktorantka stosuje symetryczne omówienie wszystkich tych problemów w odniesieniu do tygodników i przyjmuje, że stanowią one jeden z elementów matrycy badawczej. Dla medioznawców ciekawe są próby definiowania mediów katolickich w Polsce i charakterystyka tej części rynku zawarte w rozdziale 2.4 (s. 74-87). Doktorantka definiuje media katolickie poprzez trzy cechy: własność Kościoła katolickiego, uprawnienia do posługiwania się przymiotnikiem katolickim, posiadania asystenta katolickiego. Syntetycznie omawia rynek mediów katolickich, trafnie zauważając, że najmocniejszą jego część stanowi prasa o różnej periodyczności i zasięgu. Jak podaje, łączny nakład prasy katolickiej szacować można na około 2 mln egzemplarzy bez uwzględnienia pism parafialnych (s. 77). W podrozdziale 2.4 omówiona została historia prasy katolickiej i jej rola społeczno-polityczna w wieku XIX i do lat 70. XX wieku. W tymże podrozdziale przedstawiono wizytówki wybranych do analizy tygodników.

Rozdział trzeci ma przemyślany charakter prezentacji założeń metodologicznych badań. Doktorantka wyjaśnia pojęcia: dyskursu (s. 89), interdyscyplinarności (s. 90), krytycznej analizy dyskursu KAD (s. 91). Wysoko oceniam wybór z obszernej literatury przedmiotu definicji tych pojęć, przydatnych i konsekwentnie stosowanych w pracy. Szczególnie interesujące są propozycje rozumienia dyskursu w jego interdyscyplinarności, a więc możliwość analizy dyskursu w trzech głównych kierunkach badawczych: analiza zorientowana socjologicznie, analiza ukierunkowana lingwistycznie, krytyczny nurt analizy dyskursu (s. 91). Doktorantka wyjaśniła przesłanki zastosowania KAD do badań własnych. Są wśród nich m.in. wyjście poza analizę języka i treści, zogniskowanie się na rzeczywistości i

realnych problemach społecznych, multidyscyplinarność i elastyczność metody (s. 98). Sygnalizując we Wstępie powody wyboru do analizy czterech tygodników, w części metodologicznej Doktorantka przedstawia w wersji poszerzonej powody takiego wyboru. Podkreśla, że formalne związki z Kościołem katolickim mają wszystkie analizowane tytuły poza „Tygodnikiem Powszechnym”. Na etapie stawiania hipotez pozwala to założyć, że tożsamość właściciela wpływa na linię redakcyjną tygodników. Ponadto, mgr K. Przybysz wyjaśniła, że celem badania jest skonstruowanie obrazu państwa polskiego w dwóch aspektach – rzeczywistym i przyszłościowym (postulowana wizja). W rozdziale metodologicznym znajduje się także wyjaśnienie, czym są hipotezy badawcze. Podkreślam to z uznaniem, bo rzadko młodzi adepci nauki odnoszą się do podstawowych pojęć teoretycznych. Doktorantka podaje, że zgodnie z założeniami KAD, analizowała także język przekazu a szczególnie funkcję kreacyjną i perswazją języka, która wpływa na obrazowanie relacji społecznych (s. 103-104). W podstawach metodologicznych uwzględniła również incydentalnie założenia *agendy setting* oraz genologii dziennikarskiej (s. 104-106), chociaż nie wykorzystwała tak ważnych i pożytecznych dla realizacji jej tematu definicji i charakterystyk gatunków Marii Wojtak. Wszystkie materiały źródłowe mgr K. Przybysz klasyfikowała według kryteriów przynależności do bloków tematycznych, wzorców gatunkowych, miejsca publikacji i/lub ekspozycji, co zostało wyjaśnione na stronach 107-109. Rozdział trzeci jako przykład prezentacji założeń metodologicznych jest wzorowy.

Rozdział czwarty został podzielony proporcjonalnie na cztery podrozdziały, zawierające analizę KAD czterech tygodników w strukturze wewnętrznej czterech podrozdziałów. Podrozdziały te, dla każdego z tygodników obejmują analizę wcześniej wspomnianych bloków tematycznych, tj. finansowanie Kościoła katolickiego, edukacja, bioetyka. W przypadku „Gościa Niedzielnego” Autorka wyciągnęła wniosek, że w obrazie rzeczywistości konstruowanej przez redaktorów znajdowały się postulaty zmiany rozwiązań prawnych tak, aby były zgodne z oczekiwaniami Kościoła katolickiego. Zdaniem Doktorantki zanalizowany materiał badawczy pozwala sądzić, że odbiorcy „Gościa Niedzielnego” czują się zagrożeni lub nawet dyskryminowani w Polsce (s. 136-137). W odniesieniu do „Przeglądu Katolickiego” wnioski te pogłębiają problem izolacji katolików jako „grupy krzywdzonej przez innych”, szczególnie środowiska lewicowe. W „Przeglądzie” obraz społeczeństwa polskiego wydaje się jednostronny, tj. wyłącznie katolicki. W tygodniku „Niedziela”, w świetle KAD, motywami przewodnimi dyskursu są „poczucie zagrożenia i przekonanie o niesprawiedliwym traktowaniu religii, Kościoła katolickiego i katolików” (s. 167). Wreszcie w „Tygodniku Powszechnym” nie można wyłonić skonkretyzowanej wizji państwa, a KAD zbliża Doktorantkę do twierdzenia, że „tygodnik pełnił raczej funkcję zbliżoną do forum wymiany myśli, aniżeli miejsca, w którym promowane są postulaty odnoszące się do państwowego ustawodawstwa” (s. 184). Rozdział czwarty zawiera bardzo dobre tabelaryczne

prezentacje wyników badań, co jest istotne, gdy weźmiemy pod uwagę obszerność materiału źródłowego. Analizie poddano 525 numerów „Gościa Niedzielnego”, 525 numerów „Przeglądu”, 518 numerów „Niedzieli”, 519 numerów „Tygodnika Powszechnego”. Budowa tabel uwzględnia wszystkie parametry wymienione w macyry badawczej, tj. bloki tematyczne, gatunki, miejsce ukazania (działy).

Rozdziały trzeci i czwarty stanowią spójną, logiczną prezentację badań. Zasluguja w warstwie merytorycznej i formalnej na najwyższą ocenę.

Zakończenie nazwane w pracy „Podsumowaniem i wnioskami”, w rzeczywistości „konsumuje” wyniki badań empirycznych. Autorka weryfikując hipotezy badawcze stwierdziła, że wszystkie analizowane tygodniki zawierały wybrane bloki tematyczne, a ich dyskursy były skorelowane z wydarzeniami polityczno-społecznymi oraz że dominował dyskurs poświęcony bioetyce. Weryfikacja hipotez umożliwiła potwierdzenie, że tygodniki wydawane przez kurie metropolitalne prezentowały spójną linię redakcyjną, wręcz tożsamą z wypowiedziami hierarchów Kościoła katolickiego. Doktorantka stwierdza, że jedynym punktem dzielącym te tygodniki były zasady przyszłego finansowania Kościoła katolickiego. Na stronie 188 mamy wręcz stwierdzenie: „były one polifonicznym monologiem – jednym przesłaniem rozpisany na trzy głosy”. Zgodna z założeniem okazała się również odmienność dyskursu „Tygodnika Powszechnego”. Ciekawe wnioski dotyczą stylu komunikowania tygodników, które Autorka nazywa ukierunkowanymi na zewnątrz lub do środka. Kontynuując ten wątek, mgr K. Przybysz nazywa „Tygodnik Powszechny” dialogującym wewnątrz, skierowanym ku ludziom wierzącym i ich praktykom życia codziennego. Zauważa: „w przypadku krakowskiego tygodnika, trudno mówić o wizji państwa sensu stricto, należałoby raczej mówić o wizji postępowania Kościoła i wspólnoty wiernych” (s. 191). Doktorantka prawidłowo zweryfikowała hipotezy badawcze: pierwsza z nich nie znalazła potwierdzenia w dyskursie „Tygodnika Powszechnego”, co oznacza, że pozostałe tygodniki prezentowały postulaty dotyczące państwa wyznaniowego „jako odpowiedź na realne potrzeby większości obywateli, bądź powinności natury moralnej” (s. 92). Hipoteza druga uzyskała potwierdzenie poprzez naukową obserwację odmienności dyskursu „Tygodnika Powszechnego”. Hipoteza trzecia, w świetle badań również, wydobywała odmienność języka „Tygodnika Powszechnego”, który charakteryzuje dialogiczność. Sposób prowadzenia wywodu i logika argumentacji wynika z badań ilościowych, które umożliwiły Doktorantce stwierdzenie, że czasopisma metropolitalne konstruowały wizję Polski bliższą państwu wyznaniowemu niż świeckiemu (s. 193).

Metody

Doktorantka zastosowała krytyczną analizę dyskursu, analizę jakościową poprzedza – ilościowa, a obie znajdują się w macyry badawczej. Dobór metod i realizację badań oceniam bardzo dobrze. Na podkreślenie zasługuje obszerność materiału źródłowego, szczegółowa

klasyfikacja tego materiału i konsekwentne stosowanie przyjętych kryteriów analizy. Podział pracy na część teoretyczną i empiryczną, chociaż nie jest częstą praktyką w naukach o polityce, znajduje uzasadnienie ze względu na interdyscyplinarność badania.

Bibliografia

Bibliografię skonstruowano z podziałem na źródła, akty prawne, opracowania, materiały prasowe, inne. Sugeruję przemyślenie tego podziału, bo po lekturze pracy utwierdzam się w przekonaniu, że materiały prasowe miały charakter źródłowy dla realizacji tematu. W kategorii „Inne” zamieszczono komunikaty CBOS oraz Listy Pastorskie Episkopatu; moim zdaniem posiadające również walory źródłowe. Bibliografia nie powinna zawierać numerowanych pozycji.

Język pracy

Praca została napisana poprawnym językiem, z dbałością o konsekwentne stosowanie badawczych kategorii opisu, zauważam jednak pewne niezręczności stylistyczne, m.in. we Wstępie itd. W warstwie semantycznej i merytorycznej oponuję przeciwko określaniu mediów ojca Tadeusza Rydzyka „konglomeratem”.

Konkluzja

Pracę doktorską mgr Kingi Przybysz oceniam bardzo dobrze i wnioskuję o dopuszczenie Doktorantki do dalszego etapu postępowania o nadanie stopnia naukowego doktora nauk społecznych w zakresie dyscypliny nauki o polityce.

